

המדינה הדמוקרטית: הגדרות וגישות

כפי שלמדנו בסוגים של מדינה דמוקרטית – דמוקרטיה כערך ודמוקרטיה כצורת ממשל – קיים מתח בין שוויון וחירות. הניסיון לצמצם את המתח בין שני הערכים, החירות והשוויון, הביא ליצירת דגמים שונים של דמוקרטיות:

העיקריים שבהם הם דגם הדמוקרטיה הליברלית ודגם הדמוקרטיה הסוציאל-דמוקרטית.

בכל דגם מושם דגש על ערך אחר: בדמוקרטיה הליברלית מודגש ערך החירות, ולעומתה בסוציאל-דמוקרטיה מודגש האיזון בין ערכי החירות והשוויון. הדגש על ערכים שונים בא לידי ביטוי בחוקי המדינה ובאופיה החברתי-כלכלי של המדינה. עניין זה יפורט בהמשך הפרק.

❖ מה עומד במרכז הגישה "דמוקרטיה ליברלית"?

❖ מה עומד במרכז הגישה דמוקרטיה סוציאל – דמוקרטית "?

התרגום המילולי של המונח היווני דמוקרטיה הוא: דמוס – עם, קרטוס – שלטון, כלומר: שלטון העם.

האם תרגום מילולי זה מגדיר את המדינה הדמוקרטית? נמקו

האם כל הציבור במדינה הדמוקרטית המודרנית שולט במדינה וקובע את גורלה? נמקו

האם דמוקרטיה במדינה אחת דומה לדמוקרטיה במדינה אחרת? נמקו

האם קיים מודל אחד של דמוקרטיה? נמקו

בפרק זה נלמד שלדמוקרטיה יש הגדרות שונות, אך אין הגדרה אחת המוסכמת על הכול.

אך יש הסכמה רחבה לגבי עקרונות הדמוקרטיה ההכרחיים שיבטיחו משטר דמוקרטי.

המדינות הדמוקרטיות שונות זו מזו ביישוב העקרונות הדמוקרטיים. ניתן להציג אותן ברצף: בקוטב אחד נמצא דגם המדינה שבה הדמוקרטיה היא צורת ממשל, ובקוטב הנגדי – דגם המדינה שבה הדמוקרטיה היא השקפת עולם ואורח חיים.

במדינה שבה משמעות הדמוקרטיה היא צורת ממשל, הדמוקרטיה פועלת רק במובן הניהולי הפורמלי. כלומר, במדינה מיושמים רק העקרונות ההכרחיים לקיום המשטר הדמוקרטי, כמו: שלטון העם, הפרדת רשויות, קיום בחירות דמוקרטיות בפרקי זמן קבוע, התמודדות בין שתי מפלגות לפחות, קבלת הכרעות על פי עקרון הכרעת הרוב, קיום עקרון שלטון החוק ויישום עקרון החירות, לרבות חופש הביטוי וחופש ההתארגנות וכן עקרון השוויון בפני החוק, לרבות הזכות השווה לכולם להשתתף בבחירות, ומשקלו השווה של כל קול למשנהו.

במדינה שבה הדמוקרטיה היא השקפת עולם ואורח חיים, הדמוקרטיה מיושמת גם במובן המהותי (ולא רק במובן הפורמלי): הכרה בערך הסובלנות, בעקרון הפלורליזם, בזכויות האדם והאזרח, יישומם של עקרונות וערכים אלה והגנה עליהם.

בין שני קצוות אלו נמצאות המדינות הדמוקרטיות השונות. בכל אחת מהן מיושמים ומודגשים העקרונות החשובים למדינה על פי תפיסת הדמוקרטיה הייחודית לה. כך נוצרים דגמים שונים של מדינות דמוקרטיות.

מיינו את ההגדרות השונות של המדינה הדמוקרטית לדמוקרטיה כצורת ממשל ולדמוקרטיה כערך. והסבירו תשובתכם.

המדינה הדמוקרטית: הגדרות שונות

להלן הגדרות שונות למדינה דמוקרטית:

- שלטון העם, על ידי העם, למען העם.
- משטר המתנהל על פי רצון הרוב, ולכן הוא מבטא את רצון העם.
- משטר המאפשר החלפת ההנהגה לעתים מזומנות וקבועות, בדרך של שלום ועל פי כללים קבועים מראש.
- משטר שבו ניתנת לאזרחים האפשרות לתת ביטוי למחשבותיהם ולשאיפותיהם.
- צורת ממשל המבטיחה את חירותו והתפתחותו של הפרט, שהוא המרכיב הבסיסי של החברה.
- שיטת ממשל שבה האזרח מעורב ומשתתף בתהליכים הפוליטיים ובידיו היכולת להשפיע על השלטון.
- שיטת ממשל שבה האזרחים והשלטון שווים בפני החוק וכפופים לו.
- שיטת ממשל שבה רוב בני האדם משפיעים על גורלם ברוב תחומי החיים.
- הסדר מוסדי לשם השגת הכרעות פוליטיות, ולפיו נמסרת סמכות של הכרעה ליחידים תוך מאבק בין קבוצות על קולות העם.
- צורת ממשל המבטיחה חירויות כמו חופש המצפון, חופש הביטוי, חופש ההתארגנות וחופש ההפגנה.

ההגדרות הרבות והשונות מצביעות על גישות שונות לדמוקרטיה. כאמור, בכל גישה מודגש היבט אחר, ומתוך כך נוצרים דגמים שונים של מדינה דמוקרטית. עם זאת, ניתן לזהות עקרונות משותפים לכל הדמוקרטיות המערביות:

שלטון העם – השתתפות האזרחים בשלטון

פלורליזם (מגוון של קבוצות והתאגדויות)

עקרון הכרעת הרוב

זכויות האדם והאזרח, זכויות המיעוט

שלטון מוגבל

הפרדת רשויות

חילופי שלטון – בחירות

שלטון החוק

שוויון בפני החוק

אלו 9 עקרונות חשובים בדמוקרטיה ואותם נמצא לרוב במרבית הדמוקרטיות.

המדינה הדמוקרטית: גישות שונות

כפי שצינו, ההגדרות השונות למדינה הדמוקרטית מצביעות על תפיסות עולם מגוונות ועל גישות שונות לדמוקרטיה.

אנו נתמקד בשתי גישות מרכזיות: הגישה הליברלית והגישה הסוציו-דמוקרטית.

השוני בין הגישות מתבטא בדגש המושם על שני ערכי היסוד של הדמוקרטיה: החירות והשוויון, כפי שהם באים לידי ביטוי רק במישור החברתי-כלכלי.

יש לציין כי בין התומכים בשתי הגישות יש הסכמה לגבי המישור הפוליטי שבו חייבים להתקיים חירות ושוויון, כמו חופש הביטוי לכול, חופש ההתאגדות לכול, הזכות לכול לבחור ולהיבחר והשוויון בפני החוק.

כלומר בתחום החברתי למשל הענקת הבטחת הכנסה. בהענקת הבטחת הכנסה יש בכך פגיעה מכיוון שיש קבוצות שכן מקבלות כסף מסוים מהמדינה וקבוצה שלא. אך שתי הקבוצות אלו שכן מקבלות ואלו שלא, קולן שווה כאשר הן בוחרות בקלפי.

❖ במה מסכימות שתי הגישות החברתיות – כלכליות (ליברלית וסוציאל דמוקרטית)

בהכללה ניתן לומר כי הגישה הליברלית גישה השמה דגש על הפרט – האדם הבודד בחברה. כלומר, לפי גישה זו הפרט הוא היסוד לדמוקרטיה, ועל כן מושם דגש רב יותר על עקרון החירות והמימוש העצמי של הפרטים במדינה, ופחות על השוויון מבחינה כלכלית וחברתית בין הפרטים בחברה.

❖ מי במרכז הגישה הליברלית ומדוע ?

לעומת זאת, הגישה הסוציאל-דמוקרטית היא גישה קהילתית - חברתית יותר. לפי גישה זו החברה היא ציבור שיש לו מחויבות כלפי כל הפרטים שחיים בו, ועל כן מושם דגש רב יותר על חשיבות השוויון מבחינה כלכלית וחברתית בין הפרטים בחברה.

❖ מי במרכז הגישה הסוציאל דמוקרטית ומדוע ?

כלומר, עיקר הוויכוח בין המחזיקים בכל גישה הוא על מידת מימוש עקרון השוויון החברתי-כלכלי בחברה.

ויכוח זה בא לידי ביטוי במידת מעורבותו של השלטון בנעשה במדינה בנושאים כלכליים וחברתיים.

על פי הגישה הליברלית נדרש השלטון להתערב בנעשה במדינה מעט ככל האפשר, בעוד שעל פי הגישה הסוציאל-דמוקרטית נדרש השלטון להתערב בנעשה במדינה התערבות של ממש, כדי להבטיח את השוויון הכלכלי-חברתי בין אזרחי. טווח ההתערבות הוא על פני רצף, וכל מדינה בוחרת את מיקומה על פני הרצף בהתאמה להשקפתה האידיאולוגית.

❖ מה אי ההסכמה בין הגישה הליברלית והגישה הסוציאל דמוקרטית ?

הדמוקרטיה הליברלית

בגישה הליברלית האדם הוא המרכיב הבסיסי של החברה, ויש לייחס לו ולחירותו ערך עליון. על פי גישה זו, החברה המדינית מורכבת מציבור של אנשים אשר נולדו חופשיים ושווים, וזכותו של כל אדם לקבוע את סדרי חייו.

לכן הממשל במדינה חייב להיות מוגבל, מכיוון שתפקידה העיקרי של המדינה (השלטון) הוא להגן על החירויות של הפרט.

יש לאפשר לפרט לממש את חירותו במובן המלא ביותר של מימוש עצמי. אם השלטון לא יתערב בנעשה במדינה בתחומי החברה והכלכלה, תיווצר במדינה תחרות חופשית שתביא לניצול המרבי של הפוטנציאל הטמון בכל פרט, ולמימוש חירותו באופן הרחב ביותר.

על פי הגישה הליברלית, לשוויון יש חשיבות רבה במובן הפוליטי – זכות הצבעה לכול, קול אחד שווה לכל אחד וכד' – אולם במובן החברתי-כלכלי השוויון אינו נתפס כערך חשוב שהמדינה צריכה להתערב על מנת להשיגו.

שיפור מצבה של החברה יבוא על ידי שיפור מצבו של כל פרט. שיפור מצבו של הפרט ייעשה על ידי הפרט עצמו, ולא על ידי התערבות המדינה. הליברלים אינם מוכנים לפגוע בחירויות הפרט כדי לצמצם פערים חברתיים ולקדם את שוויון ההזדמנויות בין הפרטים במדינה.

משום כך התערבות המדינה במישור החברתי-כלכלי היא מינימאלית, ונועדה אך ורק לספק צורכי קיום בסיסיים ביותר למי שאינו מסוגל להשיגם בעצמו, על מנת לשמור על כבוד האדם כאדם. דוגמה למדינה ליברלית היא ארה"ב, שבה שלטון ראוי יזכה לתמיכת הציבור כל עוד הוא ממלא את תפקידו בהגנה על חירויות הפרט.

❖ מי במרכז הגישה הליברלית?

❖ האם השלטון מתערב ומדוע?

❖ מה הערך המרכזי בגישה זו (שוויון או חירות) והסבירו

הדמוקרטיה הסוציאל-דמוקרטית – הגישה החברתית

גישה זו מתבססת על נקודת ראות חברתית-קהילתית שבה לחברה יש אחריות ומחויבות כלפי כל האנשים המשתייכים אליה.

בגישה זו מודגשת מרכזיותו וחשיבותו של **השוויון לא רק במובן הפורמלי** של מתן יחס שווה לכול. על פי גישה זו קיים שוויון במובן המהותי של הגשמת עקרון השוויון בחברה והוא צמצום פערים חברתיים וכלכליים. זאת, משום שנחיתות כלכלית וחברתית גורמת לאזרחים לחוש אדישות פוליטית וחוסר אמונה לגבי יכולתם להשפיע על החיים הפוליטיים. השוויון צריך להיות גם כלכלי וחברתי ולא רק משפטי פוליטי.

❖ **מי במרכז הגישה הזו ?**

❖ **מה הערך המרכזי בגישה זו (שוויון או חירות) והסבירו**

❖ **מה הפירוש של שוויון פורמלי ?**

הליברלים והסוציאל-דמוקרטים מודעים לכך שאי-אפשר להשיג את השוויון ברמת החיים – בשכר, בתנאי מגורים ובהשכלה – בלי לפגוע בחירויות הפרט במדינה. אולם בניגוד לליברלים, הסוציאל-דמוקרטים **מוכנים לפגוע** במידה מסוימת בחירויות הפרט על מנת לצמצם באופן ניכר את הפערים החברתיים. לטענתם, רק צמצום הפערים יאפשר מתן שוויון הזדמנויות ממשי לכל פרט במדינה להתקדם בחברה ולממש את הפוטנציאל הטמון בו. יתרה מזאת, הסוציאל-דמוקרטים אינם מסתפקים במימוש שוויון **במובנו הפורמלי**, כמו קביעת מדיניות של מתן חינוך חובה חינם לכל הילדים, אלא הם מבקשים להשקיע השקעה נוספת מכספי המדינה באוכלוסיות חלשות ובשכונות מצוקה כדי לקדם את הילדים משכבות המצוקה, לסייע להם להשתלב במערכת החינוך הפורמלית ולאפשר להם להגיע להישגים בהתאם לפוטנציאל הטמון בהם. **ופירושו של השוויון מבחינת גישה זו היינו שוויון מהותי.** התערבות מעין זו של המדינה פוגעת בחירות ובקניין של הפרטים האחרים במדינה, שכן את התקציבים עבור החלשים הממשלה מגייסת מהמסים שהיא גובה מהשכר של האוכלוסייה שאינה אוכלוסייה מצוקה. דוגמה למדינות שאימצו את הגישה הסוציאל-דמוקרטית הן מדינות סקנדינביה.

❖ האם השלטון מתערב ומדוע?

לסיכום, ניתן לומר שהדומה לשתי הגישות הוא הסכמה על עקרון החירות, קדושת זכויות הפרט וחשיבותן. ההבדל ביניהן טמון במידת השוויון הרצויה בחברה ובשאלה עד כמה צריכה המדינה להיות מעורבת בחברה ובכלכלה כדי לקדם את השוויון בתחומי החינוך, השיכון, הבריאות, ההכנסה ואיכות החיים.

באו נסכם את הגישות לדמוקרטיה

1. דמוקרטיה ליברלית :

גישה חברתית – כלכלית המדגישה _____ של האזרחים. על פי גישה זו השלטון _____ להתערב בחיי האזרחים, בצורה מינמלית.
הערך המרכזי בגישה חברתית כלכלית זו הוא _____ מפני ש _____

2. גישה סוציאל – דמוקרטית :

גישה חברתית – כלכלית המדגישה _____ בין האזרחים.
על פי גישה זו השלטון _____ להתערב בחיי האזרחים, במטרה לקיים בחברה
הערך המרכזי בגישה החברתית כלכלית זו הוא _____ מפני ש _____

3. הדומה בין שתי הגישות הכלכליות חברתיות הוא :

4. השונה בין שתי הגישות הכלכליות חברתיות הוא : (התערבות בחברה, שוויון) פורמלי מהותי, חירות, מי במרכז)

